

MISSIONS INTERCULTURALS: UNA EXPERIÈNCIA DE DESENVOLUPAMENT COMUNITARI A LES COMARQUES DE CASTELLÓ

Nati Alcañiz

SASC – Universitat Jaume I

Tomàs Segarra

Universitat Jaume I

Eugeni Trilles

AODL – Ajuntament de Vilanova d'Alcolea

RESUM: Les Missions Interculturals és un projecte de participació comunitària en educació, cultura i desenvolupament local que té com a objectius contribuir a la consecució d'una societat inclusiva i fomentar el desenvolupament local. El present article és una descripció del procés viscut durant la primera edició del projecte, el qual ha tingut lloc en les poblacions de Vilanova d'Alcolea i Sant Mateu (Castelló, Espanya). Exposem, en primer lloc, els conceptes teòrics que han guiat tot el procés: l'educació inclusiva, la democràcia radical, l'aprenentatge cooperatiu, la interculturalitat i el nomadisme cultural. A continuació es descriuen les successives fases del projecte: diagnòstic local, sensibilització, intervenció i avaluació de l'experiència. En quant als resultats aconseguits, destaquem que tot el procés ha tingut un caràcter participatiu basat en el consens, s'ha contribuït a fomentar la participació ciutadana, alhora que s'han produït transformacions en la mirada dels participants al voltant de les problemàtiques locals. Finalment, en l'apartat dedicat a les conclusions, fem referència al fort component emocional que ha impregnat tot projecte i a les possibilitats d'internacionalització del mateix en el futur.

PARAULES CLAU: participació comunitària, desenvolupament local, educació no formal, interculturalitat, nomadisme cultural.

RESUMEN: Las Misiones Interculturales es un proyecto de participación comunitaria en educación, cultura y desarrollo local que tiene como objetivos contribuir a la consecución de una sociedad inclusiva y fomentar el desarrollo local. El presente artículo es una descripción del proceso vivido durante la primera edición del proyecto que ha tenido lugar en las poblaciones de Vilanova d'Alcolea y Sant Mateu (Castelló, España). Exponemos, en primer lugar, los conceptos teóricos que han guiado todo el proceso: la educación inclusiva, la democracia radical, el aprendizaje cooperativo, la interculturalidad y el nomadismo cultural. A continuación se describen las sucesivas fases del proyecto: diagnóstico local, sensibilización, intervención y evaluación de la experiencia. En cuanto a los resultados conseguidos, destacamos que todo el proceso ha tenido un carácter participativo basado en el consenso, se ha contribuido a fomentar la participación ciudadana, al tiempo que se han producido transformaciones en la mirada de los participantes en torno a las problemáticas locales. Finalmente, en el apartado dedicado a las conclusiones, hacemos referencia al fuerte componente emocional que ha impregnado todo el proyecto y a las posibilidades de internacionalización del mismo en el futuro.

PALABRAS CLAVE: participación comunitaria, desarrollo local, educación no formal, interculturalidad, nomadismo cultural.

ABSTRACT: The Intercultural Missions is a community participation project in education, culture and local development with the aim of contributing to the consecution of an inclusive society and fostering local development. This article is a description of the lived process during the first edition of the project, which has taken place in the villages of Vilanova d'Alcolea and Sant Mateu (Castelló, Spain). First place, we expose the theoretical concepts which have guided all the process: inclusive education, radical democracy, cooperative learning, interculturality, and cultural nomadism. Then we describe the succeeding project phases: local diagnosis, awareness, intervention and evaluation. Regarding to the project results, we highlight that all this process has been characterized by a consensus-based participation, it has contributed to foster citizen participation, while there have been changes in the gaze of the participants about local issues. Finally, in the section devoted to the conclusions, we refer to the strong emotional component that has influenced the entire project, and the future possibilities of internationalization.

KEYWORDS: community participation, local development, non-formal learning, interculturalism, cultural nomadism.

1. Introducció

Les Missions Interculturals és un projecte de participació comunitària en educació, cultura i desenvolupament local que pretén provocar un intercanvi de mirades al voltant dels problemes que s'originen en la realitat local dels municipis on s'intervé, i iniciar així un camí cap a la transformació social d'aquesta realitat amb l'objectiu de caminar vers una societat inclusiva.

El projecte és concebut dins del Seminari Garbell, un espai d'aprenentatge cooperatiu i d'intercanvi d'experiències, en el qual conflueixen professionals del desenvolupament local, l'educació i la gestió social i cultural, que treballen en les comarques de Castelló, mitjançant posicionaments d'investigació-acció. El Seminari té l'objectiu d'afavorir una transformació personal i social a través de la dinamització de la participació ciutadana existent, que provoqui canvis per a la millora de la qualitat de vida de la població en les zones de l'interior castellanenc. Mitjançant projectes com les Missions Interculturals, el Seminari Garbell intervé des d'un punt de vista més directe sobre la realitat sociocultural i socioeducativa de les comunitats locals.

El projecte ha comptat amb el suport de la Universitat Jaume I mitjançant el Servei d'Activitats Socioculturals, l'Observatori Permanent de la Immigració, el Departament d'Educació, el grup d'investigació MEICRI (Millora Educativa i Ciutadania Crítica), l'Institut Interuniversitari de Desenvolupament Social i Pau, i la Càtedra UNESCO de Filosofia per a la Pau. També dels ajuntaments de les poblacions castellanenques on s'ha dut a terme: Sant Mateu, amb 2.100 habitants, i Vilanova d'Alcolea, amb 700 habitants. Aquests foren escollits, davant la possibilitat de col·laborar amb les xarxes locals de participació ciutadana existents i consolidades, les quals treballen mitjançant el document de l'Agenda 21 de la Cultura (Alberich, Cuesta i López, 2006; Aguirre, Traver i Moliner 2011) des de l'any 2008.

2. Marc teòric

Alguns dels fonaments teòrics que defineixen el posicionament del Seminari Garbell es troben també en la base de les Missions Interculturals. Al

mateix temps, durant la concepció del projecte n'apareixen altres, cas del nomadisme cultural, que contribueixen a fonamentar-lo.

El primer d'ells és l'educació inclusiva. En els nostres contextos educatius, la institució escolar ha esdevingut un compartiment hermètic on poc o res es coneix de la realitat local. Al mateix temps l'interès per l'aprenentatge que té lloc fora de les aules, un aprenentatge que pot succeir en qualsevol moment i en qualsevol lloc (Acaso, 2012), està creixent. Des del Seminari Garbell considerem que els diferents contextos educatius deuen ser porosos, i per això ens interessem per les xarxes comunitàries de participació ciutadana que treballen per la transformació de la realitat i el desenvolupament local.

Entenem l'educació com un procés horitzontal on ens eduquem en comunitat, i considerem força rellevants els àmbits educatius no formals i informals, on els lligams entre educació i cultura es fan més estrets. Per tant, adoptem un posicionament democràtic radical on es dona veu i poder d'acció en igualtat de condicions a totes les persones participants.

És imprescindible que aquests processos, els quals tenen un caràcter solidari, ja que en ells s'estableixen relacions de fraternitat entre les persones que formen part d'una comunitat, es vegin impregnats per la construcció cooperativa dels sabers. Per aquest motiu, treballem amb els components bàsics de l'aprenentatge cooperatiu: igualtat, diferència i diàleg. Tot i que aparentment antònims, diferència no deu entendre's com desigualtat, ni igualtat com uniformitat o unanimitat. Partint de la diversitat d'identitats culturals, sentir-se diferent dins d'una comunitat implica el dret a considerar-se igual a la resta dels membres de la mateixa en termes de justícia local. El diàleg és la ferramenta imprescindible que cohesiona grups i permet la coexistència i el reconeixement de totes les sensibilitats.

S'obre així el camí cap a la interculturalitat entesa com un procés dialògic i horitzontal, on el repte és superar les tensions que es poden generar a partir de la igualtat i la diferència. En aquest sentit, si la diferència no valora la igualtat, caminem cap a l'exclusió i, al mateix temps, quan en nom de la igualtat no atenem la diferència, es genera una homogeneïtat que deriva en major exclusió i desigualtat (Traver, 2009).

La diversitat cultural és un component fonamental per al desenvolupament de la humanitat. Constitueix una invitació al diàleg, el respecte i la mútua comprensió entre els pobles i entre les persones. Quan parlem de diversitat cultural ens hem de referir, al mateix temps, a la qüestió de les identitats culturals, tant col·lectives com individuals. Totes les persones, excepte aquelles que encara viuen en contextos aïllats, comparteixen característiques de la seua pròpia i singular identitat cultural amb diverses comunitats de referència. Per això, al mateix temps que la cultura és diversa, també es dinàmica: no naixem amb una cultura prefabricada. La nostra cultura és apresada mitjançant la interacció. Estem exposats a una transformació contínua de la que sovint no som conscients.

Aquest argument ens convida a pensar que, tot i que les nostres vides tendeixen al sedentarisme, les nostres cultures segueixen sent nòmades: canvien d'ubicació i, en aquest trànsit constant, es comuniquen amb les d'altres i s'enriqueixen.

3. Desenvolupament

Amb aquest plantejament, iniciem el projecte de les Missions Interculturals, caracteritzat per ser un procés d'investigació-acció comunitària on intervenen tres grups: el grup investigador, els membres dels col·lectius locals implicats i el grup de voluntaris que visiten els pobles.

El grup investigador està compostat per professorat del departament d'educació, tècnics de cultura i desenvolupament local i tècnics del Servei d'Activitats Socioculturals.

Els altres dos grups, estan configurats en primer lloc, pel col·lectiu de veïns i veïnes que participen en el projecte, amb capacitat per a definir els problemes i els desitjos de transformació de les comunitats locals, i d'acollir en sa casa a persones desconegudes.

El segon grup, anomenat nòmada, està compostat per alumnat de Magisteri i del Màster de la Pau de la Universitat Jaume I, per voluntaris de la Creu Roja de Castelló i per membres del Casal Popular de la mateixa ciutat. Calia que aquest segon col·lectiu incloguera un conjunt heterogeni i extern de persones interessades en participar en el procés.

Ambdós grups s'apropen al projecte des de mirades diferents: una interna i rural, i una altra externa i de caràcter més urbà. Ambdues mirades conflueixen per observar, debatre, reflexionar i definir els desitjos de futur. La denominació de nòmada apel·la al caràcter dinàmic i divers de la cultura al qual ens hem referit abans. L'espai local —la ciutat, el barri o el poble—, és l'escenari fonamental per a la producció d'aquestes interaccions.

Tots tres grups, participen de les quatre fases en les quals s'estructura el projecte i que descrivim a continuació.

a) Fase de diagnòstic local

Els col·lectius locals, mitjançant metodologies participatives i de treball en grup, analitzen la realitat local i defineixen quins són els somnis o les problemàtiques per a treballar i, a partir d'elles i durant la fase d'intervenció, proposar accions de millora. La fase de diagnòstic es du a terme durant els mesos de juny i juliol de 2013.

En el cas de Vilanova d'Alcolea, les problemàtiques detectades foren, en primer lloc, la davallada de la participació ciutadana, tant des de la dimensió externa (la població participa poc en la vida cultural local), com des de la dimensió interna (mancança de cooperació i implicació en el si de les associacions). Seguidament, la baixa integració de la població immigrant, on la situació actual de dificultat econòmica, fa créixer la desconfiança entre veïns i nouvinguts. El tercer problema fou la disminució en el grau de respecte, de conservació i de conscienciació mediambiental, front al qual es considerà necessari sensibilitzar la població, per posar en valor el patrimoni natural i llegar-lo a les futures generacions.

En quant a Sant Mateu, els problemes formulats en forma de desitjos foren, en primer lloc, aturar el descens demogràfic de la població, per al qual és imprescindible la generació de treball. En segon lloc, pensar en una població més participativa, on les divergències no porten al conflicte, i on la diversitat siga vista com una riquesa. Finalment, fomentar les relacions entre les diverses generacions, a través d'espais compartits i recuperant els sabers tradicionals.

b) Fase de sensibilització

El grup coordinador interacciona, per separat, amb els dos col·lectius: xarxes locals i nòmades. Aquesta fase es compon d'un conjunt de tallers formatius que tenen l'objectiu d'afavorir la participació dels actors implicats, dotar-los dels coneixements i ferramentes per a millorar el treball en grup, i transmetre les bases teòriques que guien el projecte. Els tallers s'inicien amb una sessió de dinàmiques de cohesió de grups on es presenten metodologies per a millorar el treball col·lectiu i la cooperació des de l'horitzontalitat. La segona sessió és una aproximació pràctica al paradigma del pensament complex, amb la intenció d'iniciar un procés d'interpretació de la realitat humana i social des de la perspectiva d'un món amb múltiples interpretacions. En tercer lloc, s'aprofundeix en els referents històrics dels quals beu el projecte de les Missions Interculturals. Es tracta d'altres experiències de similars característiques, però dutes a terme en contextos territorials i temporals força diferents. Són les *Misiones Pedagógicas* de la Segona República Espanyola (Barbosa, 2005), les *Brigadas Serranas* de la Cuba dels anys 1980 i 1990 (http://www.cupulas.cult.cu/articulos/view/43/Brigadas_serranas_del_ISA_en_dos_tiempos_1989_1998), i les *Misiones Culturales Rurales* del Mèxic revolucionari (Tinajero, 1993). El quart taller se centra en la importància dels sabers locals i de la diversitat de sabers com a eines per a interpretar i entendre la realitat. Finalment, la darrera sessió s'ocupa en presentar l'agenda de treball de la següent fase —setmana de convivència i intervenció—, i es detallen les diferents activitats que es duran a terme.

Els col·lectius nòmades i locals reben la mateixa formació, els primers a la Universitat Jaume I del 16 al 20 de setembre de 2013; i els segons als pobles dels pobles Sant Mateu i Vilanova, combinant els tallers en els dos municipis, del 23 al 27 de setembre de 2013.

c) Fase d'intervenció

Fase intensiva que es va fer del 9 al 12 d'octubre de 2013. Aquesta inclou el desplaçament i allotjament dels nòmades al si dels municipis protagonistes. Dividits en dos grups, uns a Sant Mateu i uns altres a Vilanova, els nòmades són acollits en les cases dels voluntaris locals.

A cada poble es segueix la mateixa metodologia de treball de camp. Aquest tenia dos dimensions. En primer lloc, pel matí la mirada es centra sobre la realitat local. Els nòmades des de la seua perspectiva analitzen i coneixen de primera mà les problemàtiques locals, mitjançant visites a iniciatives del municipi o entrevistes amb els col·lectius locals. Per la vesprada, i en segon lloc, s'incorpora la visió de les xarxes locals i, conjuntament, s'analitzen les problemàtiques i es proposen línies d'acció. Les propostes resultants en cadascun dels dos processos, foren les següents:

En el cas de Vilanova d'Alcolea:

- Participació: cal millorar les relacions entre les associacions, incrementar les vies de comunicació i els punts de cooperació entre els col·lectius. (Proposar activitats fetes a mitges).
- Immigració: utilitzar l'escola com element aglutinador del municipi per a millorar el nivell d'integració. Incloure a alguns pares en l'AMPA de Vilanova. Donar importància a la participació i implicació dels joves immigrants en el Casal Jove.
- Mediambient: crear un grup de voluntariat mediambiental, per a fer eixides de neteja i recuperació d'alguns paratges i espais naturals de Vilanova.

En el cas de Sant Mateu:

- Immigració: crear una associació de caràcter intercultural on tinguem cabuda tots els col·lectius de la població, i proposar activitats conjuntes relacionades amb la difusió dels valors de viure en una societat diversa.
- Qüestions laborals: gestionar un banc de terres per a que les persones amb pocs recursos econòmics tinguem accés a una font de treball i sosteniment de les seues famílies.
- Participació ciutadana: crear un casal social obert a tota la ciutadania mitjançant el qual es fomenten les relacions intergeneracionals i interculturals, i es potencien els sabers locals.

d) Fase d'avaluació

Aquesta es va realitzar el 13 d'octubre de 2013 en un municipi diferent als de la Fase d'Intervenció, les Coves de Vinromà. Es buscava que els diversos col·lectius gaudiren d'un espai neutral, on tots es sentiren nòmades per un dia i s'allunyaren de l'objecte d'anàlisi.

La metodologia seguida per a l'avaluació plantejava una divisió dels protagonistes en cinc grups de treball: nòmades i xarxes locals d'ambdós pobles i equip coordinador. En aquesta primera part, l'avaluació es va fer des de la perspectiva concreta de cadascun dels grups d'avaluació, i es proposà extreure unes primeres valoracions. Mitjançant una dinàmica de bola de neu tots els grups anaren contrastant les seues valoracions, fins arribar a unir-se en una assemblea on el treball consistia en extraure un visió conjunta (sumant totes les mirades) de la mateixa problemàtica.

e) Fase d'anàlisi

És la darrera fase del projecte, encara pendent. Aquesta s'ha de centrar en l'estudi de l'experiència per part del grup coordinador mitjançant eines de tall qualitatiu, a partir de les fonts d'investigació resultants: enregistraments audiovisuals, avaluacions parcials realitzades al finalitzar cada etapa, i textos generats al llarg del procés, grups de discussió i relats escrits per les persones implicades.

4. Resultats

El fet que el gruix de la investigació s'estiga realitzant en l'actualitat, fa que els resultats de l'experiència siguin encara parcials. Tot i això, considerem interessant destacar diverses qüestions en quant al desenvolupament del procés i d'acord amb el marc teòric plantejat.

D'aquesta manera, les propostes de transformació s'han fet a partir de la construcció conjunta entre les diverses persones participants. Tan dels veïns i veïnes (autòctons o nouvinguts) com dels nòmades.

S'ha afavorit l'obertura, des d'un plànol d'igualtat, de les vies de participació en els assumptes públics i en la conformació de la societat.

S'ha produït un canvi en la mirada de les persones que han participat, especialment sobre les problemàtiques i els actors del desenvolupament local, i en la visió de la immigració com un valor i no com una problemàtica, contribuint així a la configuració d'una societat més inclusiva.

S'ha donat visibilitat a espais i col·lectius, i s'ha contribuït a la inclusió de les persones immigrants en les seues noves societats. Pensem que aquest segment de població s'ha sentit més integrat en el context local, i que s'ha avançat en el procés de la seua inclusió mitjançant, especialment, la participació activa que van protagonitzar durant la fase d'intervenció.

Les dues xarxes locals creades amb motiu del projecte (Sant Mateu i Vilanova d'Alcolea) s'han consolidat a través d'una continuïtat en el seu treball un cop finalitzada l'experiència. En l'actualitat els nòmades han passat a formar part d'aquests fòrums ciutadans, on s'analitzen i es proposen accions que afecten a la vida social i cultural de les dos poblacions.

Un dels resultats finals, ha estat l'elaboració d'un Documental (Freire, 2013) sobre les Missions Interculturals, com a element de síntesi i difusió. Actualment, els diferents equips (coordinador, xarxes locals i nòmades) també s'està treballant en l'edició d'un llibre.

5. Conclusions

Com a conclusió, considerem interessant apuntar que si la interacció social en el marc local es reduís a aquells que habiten contínuament aquests entorns, els processos culturals es tornarien cada cop més estàtics i uniformes. El component humà extern i el contacte amb altres realitats és, en aquest sentit, fonamental. Aquestes qüestions ens apropen vers la qualitat itinerant del nòmada, el qual aporta la seua visió i els seus significats del món des d'un posicionament d'intercanvi, i mai com a imposició.

Des del punt de vista de la investigació, tot i que el procés ha estat molt condensat i intens en la fase d'intervenció, s'ha sobrepassat l'aspecte merament acadèmic i professional, i s'ha arribat a tocar l'àmbit emocional de totes les persones implicades. Aquesta qüestió va quedar palesa a la sessió assembleària de cloenda, a les Coves de Vinromà, en els diferents grups de discussió realitzats, i també en els relats escrits per les persones involucrades en el projecte.

Les experiències s'han estès més enllà del propi projecte i fins i tot s'han establert llaços d'amistat, superant les expectatives inicials dels implicats. La suma de mirades ha fet més forta la xarxa social existent, gràcies especialment a l'aportació dels nòmades. De fet, un cop finalitzat el projecte, els grups nòmades han continuat vinculats a les poblacions on van intervindre, mitjançant els lligams que han creat amb la xarxa local, i també participant directament de la vida cultural local.

Per una altra banda, el gran compromís vers els projecte dels col·lectius protagonistes fa que, de cara a properes edicions, la implicació de l'equip investigador tinga de ser major, especialment en la fase d'intervenció.

L'èxit d'aquesta primera edició del projecte, ens convida a la seua futura internacionalització a través de la xarxa en intervenció socioeducativa compartida entre el nostre grup d'investigació i la Universidad Pedagógica Nacional (Mèxic), i la Universidad de las Artes – ISA (Cuba), i a generar interaccions entre xarxes locals i col·lectius nòmades de les diverses procedències.

Referències

- ACASO, M. (2012): *Pedagogías invisibles: el espacio del aula como discurso*, La Catarata, Madrid.
- AGUIRRE, A.; J. A. TRAVER i M. L. MOLINET (2011): «Ingredientes educativos en la Agenda 21 de la Cultura», *Revista Quaderns Digitals*, 69.
- ALBERICH, T.; M. A. CUESTA i A. LÓPEZ (2006): *La Agenda 21 de la Cultura. Un instrumento para el desarrollo: principios, metodologías y estrategias para su implantación en el territorio*, Universtitat Jaume I, Castelló de la Plana.
- BARBOSA, F. (2005): «Las Misiones Pedagógicas. Un proyecto cultural de la República para la España Olvidada», *Periférica: Revista para el análisis de la cultura y el territorio*, 6.
- BRIGADAS SERRANAS EN DOS TIEMPOS (1989 - 1998): *Cúpulas. Estudios, crítica y creación*, 2011, n° 1. <http://www.cupulas.cult.cu/articulos/view/43/Brigadas_serranas_del_ISA_en_dos_tiempos_1989_1998> [5/7/ 2013].
- FREIRE, M. (director) (2013): *Missions Interculturals*. [DVD]. Espanya. Servei d'Acivitats Socioculturals de la Universitat Jaume I de Castelló. Disponible en <<http://www.svideo.uji.es/peli.php?codi=1286&lg=>>>.

- TINAJERO, J.** (1993): «Misiones Culturales Mexicanas, 70 años de historia», *Revista interamericana de Educación de Adultos*, Vol. 1, núm. 2. CREFAL – OEA – CEDEFT.
- TRAYER, J. A.** (2009): «Igualtat i diferència en educació: el difícil equilibri de la inclusió». En **AAVV** (2009): *Escola inclusiva. Una escola per a saber i per a viure sense exclusions* (IX Jornades educatives de Cullera 2009). Ajuntament de Cullera-CEFIRE-Bromera. Benifaió (València).